

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 371.311.3

БОНДАР Вікторія

викладач кафедри дошкільної освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

бульв. Шевченка, 81, м. Черкаси, Черкаська обл., Україна, 18000

E-mail: bondarvikusy2017@gmail.com

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Чільне місце у системі освітньої діяльності педагога посідає позакласна виховна робота. Оновлене педагогічне мислення потребує принципово іншого ставлення до учнів з урахуванням їх індивідуальних якостей, потреб, провідного виду діяльності. Особливого значення набувають інтеграційні процеси, взаємодія і співпраця педагога та дитини молодшого шкільного віку. Перед вчителем постає завдання не лише цікаво побудувати позакласну роботу, дібрати відповідні форми і методи, а й задовольнити потреби кожної дитини в реалізації, активності, самостійності, компетентності і конкурентоспроможності. До проблеми виховання підростаючого покоління в системі позакласної роботи зверталися у своїх працях і наукових пошуках такі вчені і педагоги як Л. Байбородова, О. Біла, І. Дубровицький, Т. Ільїна, Г. Камаєва, Б. Кобзар, М. Пічкур, М. Рожкова, Т. Сущенко та ін.

Мета статті – описово розкрити механізм врахування функцій і призначення провідних видів діяльності дітей молодшого шкільного віку під час реалізації позакласної роботи.

Вивчення наукової літератури з проблеми дослідження дає можливість трактувати позакласну роботу в початковій школі як сукупність освітньої і виховної роботи, що спрямована на задоволення інтересів, потреб і запитів дітей молодшого шкільного віку й організована в позаурочний час педагогічним колективом. Стрижневими завданнями позакласної роботи виступають процеси поглиблення, збагачення та закріплення знань, набутих у процесі навчання, використання їх у практичній діяльності; розширення кругозору і навичок самоосвіти; формування інтересів до навчального матеріалу, виявлення і розвиток індивідуальної системи мотивів і здібностей; розширення меж виховного впливу під час різних видів діяльності.

Позакласну роботу у початковій школі з погляду діяльнісного підходу пропонуємо розглядати як інтеграцію функцій і призначення

© Бондар В., 2019

конкретного провідного виду діяльності дитини молодшого шкільного віку з виховною метою, використаними формами, методами і засобами власне позакласної роботи, що дозволяє не лише розширити освітньо-виховні можливості, а й реалізувати потенції зростаючих членів суспільства.

Ключові слова: позакласна робота, діяльність, початкова школа, взаємодія, молодший шкільний вік.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Зростання мобільності технологій і високий рівень конкурентоспроможності сучасного фахівця підносить вплив людського чинника на прогресивність суспільства до потужних масштабів, що, в свою чергу, посилює значущість розвитку особистості ще в дитячому віці, задовольняючи її потреби, сприяючи процесам саморозвитку, самовдосконалення, формування життєво-необхідних компетентностей. Формування і розвиток компетентної особистості – провідне завдання сучасного вітчизняного освітнього простору, реалізацію якого розпочинає і очолює вчитель початкової школи. Для радикальних змін у суспільстві недостатньо застарілих стандартів підготовки розумного і кмітливого виконавця професійних обов'язків, майбутнє потребує активної, ініціативної особистості, здатної до самостійної діяльності і критичної оцінки. Ґрунтовні дослідження пізнавальної й мисленнєвої активності молодших школярів засвідчують потребу вдосконалення шляхів і методів формування мотивів до навчання і розвитку, тож залучення школярів до процесу позакласної роботи, який і слугує способом створення власної системи мотивів у ході різних видів діяльності – перспективний напрям для наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Педагогічна література послуговується термінами: “позаурочна”, “позакласна”, “позанавчальна”, “позашкільна робота”, але їх потрактування, подекуди, має суперечливий характер. Так, Б. Кобзар позанавчальну роботу розглядає як цілеспрямовану навчально-виховну роботу зі школярами, що її організують і здійснюють вчителі, вихователі в різних школах в позаурочний час [1]. Науковиця Л. Канішевська визначає позаурочну діяльність як систему організованих і цілеспрямованих занять, які проводяться в позаурочний час для розширення й поглиблення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і нахилів учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення корисного відпочинку [2]. Термін “позакласна робота”, на думку Т. Ільїної, застосовується до виховної роботи, яка

проводиться класним керівником і вчителем з учнями своєї школи в позанавчальний час. За твердженням Г. Поднебесової, "...позакласна робота є єдиною нерегламентованою часом сферою виховання, через яку проходять практично всі діти: місце її функціонування – школа, у якій держава так чи так регламентує мету, завдання, зміст, методику й діяльність шкільних педагогів, які мають певні правові адміністративні зобов'язання" [3]. Нам імпонує визначення М. Фіцули: позакласна робота – це різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, що її організовує з учнями в позаурочний час педагогічний колектив школи [4]. Значна кількість сучасних педагогічних досліджень, монографій, дисертацій, які в тій чи іншій мірі висвітлюють специфіку організації позакласної роботи в початковій школі, свідчать про позитивні тенденції й непідробну зацікавленість означеним феноменом наукового кола, якому, водночас, бракує оновленого трактування суті позакласної роботи в зв'язку з новими соціокультурними вимогами, що обумовлені глобалізацією освіти, її мобільністю, інтеграцією до світових освітніх процесів, реформою шкільництва і перебудовою його структури. Із цього випливає, що специфічна сутність змісту сучасної позакласної роботи в загальноосвітній школі як цілісної і динамічної системи організаційних форм, методів і засобів, спрямованих на досягнення єдиної мети виховання, полягає в багатогранному впливі на особистість як з боку школи, так і сім'ї, засобів масової інформації, оточуючого середовища та інших джерел у процесі залучення дітей молодшого шкільного віку до провідних видів діяльності [3].

Формулювання цілей статті. Мета статті – описово розкрити механізм врахування функцій і призначення провідних видів діяльності дітей молодшого шкільного віку під час реалізації позакласної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Результати сучасних наукових досліджень (Л. Байбородової, О. Білої, І. Дубровицького, Г. Камаєвої, М. Рожкова, Т. Сущенко та ін.) переконують, що позакласна діяльність учнів в сучасній початковій школі має потенціал до розширення діапазону освітньо-виховних можливостей навчального закладу і самих школярів. За змістом у позакласній роботі виокремлюють декілька принципових видів діяльності, підставою для класифікації яких служить їх призначення і функції. Це – інтелектуально-пізнавальна, ціннісно-орієнтувальна, громадська, трудова, художньо-творча, фізкультурно-спортивна, ігрова й комунікативна види діяльності [3].

Позаяк у молодшому шкільному віці відбувається інтенсивне нагромадження знань про оточуючий світ, стрімко розвиваються пізнавальні здібності – інтелектуально-пізнавальна діяльність відіграє

особливу роль. Будь-яка форма позакласної діяльності, що використовується під час навчально-виховного процесу, спрямовується на розширення знань дітей молодшого шкільного віку про взаємозв'язок у стосунках між людиною, наукою і світом. Ціннісно-орієнтувальна діяльність покликана: сформувати у молодших школярів чіткі критерії етичної і естетичної оцінки життєвих подій; виробити активну, відповідальну життєву позицію; напрацювати алгоритм процесів самопізнання і самоусвідомлення; позначити критерії оцінки власної особистості. Згодом така орієнтація у істинно людських цінностях, що формується у різних формах позакласної діяльності учнів, а має значення як для особистості, так і для суспільства загалом, – допоможе подолати типові вікові кризи без порушень рівномірності проявів результатів виховної діяльності [5].

Громадська діяльність за своїм призначенням має формувати в учнів наступні здібності: міркувати про життєві події, ситуації, явища; критично сприймати суперечливі думки і погляди; самостійно визначати власну позицію і обґрунтовувати її; перейматися почуттями любові до Батьківщини, рідного краю, берегти духовну спадщину свого народу і приносити користь суспільству. Таким чином ми можемо підготувати підрастаюче покоління до самостійного життя в складних, мінливих умовах сьогодення, до самостійного визначення ключових ціннісних орієнтирів у житті [6].

Призначення трудової діяльності полягає у перетворенні навколишньої матеріальної дійсності, а призначення суспільно-корисної – у дієвому впливі на духовну сферу життя навколишнього суспільства. Таке трактування пояснює їх роль у процесі соціалізації особистості й обґрунтовує особливу актуальність для дітей молодшого шкільного віку. Трудова і суспільно-корисна діяльність дозволяють у майбутньому чітко визначатись зі сферою професійної діяльності, структурою духовних цінностей, особливостями акцентуацій характеру, специфікою побудови взаємин з людьми. Нині для дитини також важливо розуміти основи економічної і політичної сфери суспільного життя, усвідомлювати специфіку правової культури і можливу наявність труднощів у ринкових відносинах, а тому – знаходити, відстоювати і захищати власну життєву позицію [6].

Художньо-творча діяльність уособлює естетичні категорії й полягає у вивченні, оцінці й перетворенні навколишньої дійсності на їх основі. Значущим завданням постає формування у зростаючого покоління потреби у прекрасному, створенні краси власноруч, бажання розвивати творчий потенціал, самореалізовуватись, самовдосконалюватись у творчості й привносити її в оточуючий світ [7].

Для розвитку фізичної культури молодшого школяра, для набуття навичок і вмінь здорового способу життя, для оволодіння технологіями здоров'язбереження має значення фізкультурно-спортивна діяльність. Вона здатна формувати психологічну спрямованість до дії базуючись на мотиваційній сфері особистості: діти долучаються до занять спортом задля спілкування з однолітками (дружня або групова солідарність); дитина прагне покращити фізичні показники, зміцнити здоров'я, стати сміливою, вправною, рішучою (самовдосконалення); ще один привабливий мотив – прагнення до уподібнення зі своїм кумиром, значущим дорослим (наслідування); прагнення досягнути значущих результатів і лідерства у групі; відчуття спортивного інтересу, коли молодший школяр отримує задоволення від самого процесу заняття, від власних досягнень і здобутків [8].

Ефективна імплементація мотиваційних інструментів в будь-якому різновиді діяльності здатна закріпити їх на все життя й сформувати стійкі й, водночас, адаптивні якості особистості. Однак провідні дослідники позакласної діяльності в початковій школі (Ю. Азаров, Н. Грищенко, А. Терещук, С. Шмаков та ін.) стверджують, що особливу роль в життєдіяльності дитини відіграє ігрова діяльність. Вона сприяє передачі соціально-цінних стосунків, розширює емоційну сферу особистості, припускає елемент вибірковості, що часто виникає в дитячому колективі, характеризується високими етичними принципами і правилами, дозволяючи долучитись до спілкування, виступає спроектованою моделлю життєвих ситуацій, а також дозволяє відтворити складні й непередбачувані життєві ситуації, які можуть спіткати в майбутньому. Тож, ігрова діяльність – ареал співпраці, співтворчості й співдружності, в якому є місце не лише для дітей, а й для дорослих, тому наповнення позакласної роботи грою може бути плідним і результативним процесом [7].

Окремої уваги заслуговує спілкування як особливий різновид позакласної роботи. Воно слугує особливим видом активності, який реалізується завдяки сукупності згаданих вище різновидів діяльності. Кожному із зазначених властиве спілкування: чи-то з мистецтвом, чи-то з книгою, або ж іншою людиною чи самим собою. Позаяк процес виховання також розглядається як процес спілкування педагога й школяра, як взаємодія двох суб'єктів діяльності, від успішності цих взаємин залежить продуктивність будь-якого різновиду діяльності, рівень його виховного потенціалу й ефективність позакласної роботи загалом [5].

За теорією С. Шмакова, що актуальна й нині, провідні потенційні можливості позакласної діяльності школярів у початковій школі полягають у наступному [9]:

- позакласна діяльність слугує сферою активного самовиховання, оскільки діти самостійно визначають виховні вимоги;

- у позакласній діяльності є простір для повного і яскравого розкриття природних потреб у свободі, незалежності, уяві, творчості й фантазії;
- позакласна діяльність спроможна задовольнити низку соціально-психологічних потреб у реалізації власних інтересів, самоперевірці й оцінці сил і ресурсів, самоствердженні в колективі однолітків, а також визнанні власного “Я”;
- позакласна діяльність слугує “територією” для задоволення комунікативних потреб, субординації у стосунках;
- позакласна діяльність забезпечує відчуття приналежності до колективу;
- позакласна діяльність – це простір, що відкритий для дії, для впливу різних інститутів суспільства.

Організація позакласної роботи на практиці пов'язує всі згадані вище різновиди діяльності, оскільки вони часто супроводжують, доповнюють один одного, а інколи і зливаються в єдиний процес. Тож лише раціонально організована позакласна робота може стимулювати повноцінний розвиток молодшого школяра.

Нині педагогічна література майорить інтересом до організації позакласної роботи в початковій школі на засадах наукової організації педагогічної праці. В контексті нашого наукового пошуку це видається цікавим з двох причин: по-перше, це дозволяє використати психологічні і поведінкові механізми функціонування особистості дитини молодшого шкільного віку в процесі організації позакласної роботи, по-друге – ми можемо очікувати досягнення максимальної ефективності реалізації позакласної роботи шляхом диференціації і здібностей власне учнів. У такому разі позакласну роботу в початковій школі доцільно розділити на два різновиди [3]: робота з учнями, які відстають у вивченні програмного матеріалу (що передбачає: додаткові індивідуальні позакласні заняття навчального характеру з оцінюванням і проведенням підсумкового контролю; аналіз причин когнітивного відставання); робота з учнями, які проявляють до програмного матеріалу підвищений інтерес і здібності (позакласна робота в традиційному розумінні змісту цього терміну). Позакласні заняття дадуть змогу застосувати знання на практиці, розширять і поглиблять їх, підвищать успішність молодшого школяра і його зацікавленість навчанням, при цьому не дублюючи навчальний матеріал і роботу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Зміст поняття “позакласна робота”, незалежно від його тлумачення, неодмінно пов'язаний із категорією “діяльність” в контексті дітей молодшого шкільного віку і, хоча, реалізується у вільний від регламентованого програмного навчання час –

базується на сукупності загальних і часткових дидактико-виховних принципів. Кожен різновид діяльності наділений власним призначенням і функцією, які, інтегруючись з позакласною роботою перетворюються у реалізовані потенції, що дають змогу підростаючому поколінню стати повноцінними, мислячими, конкурентоспроможними членами суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобзар Б. С. Позакласна та позашкільна виховна робота. Київ, Знання, 1973. 222 с.
2. Канішевська Л. В. Підготовка старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів до самостійного життя : монографія. Київ: ЦП «Компринт» 2015. 280 с.
3. Пічкур М. О., Демченко І. І. Базильчук Л. В. Методика викладання образотворчого мистецтва: позакласна робота : Навчальний посібник. Умань: Алмі, 2010. 264 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студ. вищих педагогічних закладів освіти. Тернопіль: ТДПУ, 1997. 192 с.
5. Бех І. Д. Молодший школяр у виховному просторі міжособистісної взаємодії / І. Д. Бех // Початкова школа. №5. 2000. С. 1 – 3.
6. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання / С. Г. Карпенчук. Київ : Вища освіта, 1997. 304 с.
7. Робуль О. М. Технології виховної діяльності : навч.-метод. посіб. / О. М. Робуль, Н. В. Самергей. Полтава, 2001. 168 с.
8. Трухін І. О. Основи шкільного виховання : навч. посіб. / І. О. Трухін, О. Т. Шпак. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 368 с.
9. Шмаков С. А. Уроки детского досуга / С. А. Шмаков. Москва : Новая школа, 1993. 89 с.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2019.

БОНДАРЬ Виктория

преподаватель кафедры дошкольного образования, Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого (г. Черкассы, Украина)

бульв. Шевченка, 81, г. Черкассы, Черкасская обл., Украина, 18000

E-mail: bondarvikusy2017@gmail.com

ВНЕКЛАССНАЯ РАБОТА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ: ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ АСПЕКТ

Резюме. Ведущее место в системе образовательно-воспитательной деятельности педагога занимает внеклассная воспитательная работа. Обновленное педагогическое мышление требует принципиально иного отношения к ученикам с учетом их индивидуальных качеств,

потребностей, ведущего вида деятельности. Особое значение приобретают интеграционные процессы, взаимодействие и сотрудничество педагога и ребенка младшего школьного возраста. Перед учителем стоит задача не только интересно построить внеклассную работу, подобрать соответствующие формы и методы, но и удовлетворить потребности каждого ребенка в реализации, активности, самостоятельности, компетентности и конкурентоспособности. К проблеме воспитания подрастающего поколения в системе внеклассной работы обращались в своих трудах и научных поисках такие ученые и педагоги как Л. Байбородова, А. Белая, И. Дубровицкий, Т. Ильина, Г. Камаева, Б. Кобзарь, М. Пичкур, М. Рожкова, Т. Сущенко и др.

Цель статьи – описательно раскрыть механизм учета функций и назначения ведущих видов деятельности детей младшего школьного возраста при реализации внеклассной работы.

Изучение научной литературы по проблеме исследования дает возможность трактовать внеклассную работу в начальной школе как совокупность образовательной и воспитательной работы, которая направлена на удовлетворение интересов, потребностей и запросов детей младшего школьного возраста и организована во внеурочное время педагогическим коллективом. Стержневыми задачами внеклассной работы выступают процессы углубления, обогащения и закрепления знаний, полученных в процессе обучения, использование их в практической деятельности; расширение кругозора и навыков самообразования; формирования интересов к учебному материалу, выявление и развитие индивидуальной системы мотивов и способностей; расширение границ воспитательного воздействия при различных видах деятельности.

Внеклассную работу в начальной школе с точки зрения деятельностного подхода предлагаем рассматривать как интеграцию функций и назначения конкретного ведущего вида деятельности ребенка младшего школьного возраста в воспитательных целях, с использованными формами, методами и средствами собственно внеклассной работы, что позволяет не только расширить образовательно-воспитательные возможности, но и реализовать потенциалы растущих членов общества.

Ключевые слова: внеклассная работа, деятельность, начальная школа, взаимодействие, младший школьный возраст.

BONDAR Victoria

lecturer of Department of Elementary Education,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Cherkasy,
Ukraine

blvd. Shevchenko, 81, Cherkasy, Cherkasy region, Ukraine, 18000

E-mail: bondarvikusy2017@gmail.com

EXTRACURRICULAR WORK IN PRIMARY SCHOOL: ACTIVITY ASPECT

Summary. The leading task of the school educational process is to provide a growing generation of deep and strong knowledge in various fields, to develop skills and abilities to put this knowledge into practice. Educational reform and restructuring of the school structure envisage the organization of extracurricular work in primary school with mandatory active involvement of schoolchildren in leading activities. The article is devoted to the theoretical analysis of various activities that are characteristic of young schoolchildren, from the point of view of those functions and purposes that play a key role in the organization of extracurricular work.

Abstract. Introduction. Extracurricular educational work occupies a prominent place in the system of the teacher's educational activity. Updated pedagogical thinking requires a fundamentally different attitude to the students, taking into account their individual qualities, needs, leading activities. Of particular importance are the integration processes, interaction and collaboration of the teacher and the young schoolchild. The teacher is tasked not only to build extracurricular work, to choose the appropriate forms and methods, but also to satisfy the needs of each child in the realization, activity, independence, competence and competitiveness.

Analysis of publications. The problem of upbringing of the younger generation in the system of extracurricular work was dealt in their writings and scientific searches by such scientists and educators as L. Bayborodov, O. Bila, I. Dubrovitsky, T. Ilyina, G. Kamaeva, B. Kobzar, M. Pichkur, M. Rozhkova, T. Sushchenko and others.

Purpose. The purpose of the article is to describe the mechanism for taking into account the functions and assigning the leading activities of young schoolchildren during the extracurricular work.

Results. Studying the scientific literature on the problem of research makes it possible to interpret extracurricular work in primary school as a set of educational work, which is aimed at meeting the interests, needs and requests of young school children and organized in the after-school time by a teaching staff.

The core tasks of extracurricular work are the processes of deepening, enriching and consolidating the knowledge acquired in the learning process, their use in practical activity; expanding outlook and self-education skills; formation of interests in educational material, identification and development of individual system of motives and abilities; expanding the boundaries of educational influence in different activities.

Conclusion. We propose to consider extracurricular work in primary school from the point of view of the activity approach as integration of functions and assignment of a specific leading kind of activity of the young schoolchild

with the educational purpose, the forms, methods and means of own extracurricular work used, which allows not only to expand educational opportunities, but also to realize the potential of growing members of society.

REFERENCES

1. Kobzar B. S. (1973) Pozaklasna ta pozashkilna vykhovna robota [Extracurricular and extracurricular educational work]. Kyiv, Knowledge, 222. [in Ukrainian].
2. Kanishevska L. V. (2015) Pidhotovka starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ do samostiynoho zhyttia : monohrafiia [Preparation of high school students of boarding schools for independent life]. Kyiv, CP «Komprint», 280. [in Ukrainian].
3. Pichkur M. O., Demchenko I. I. Bazylchuk L. V. (2010) Metodyka vykladannia obrazotvorchoho mystetstva: pozaklasna robota: navchalnyi posibnyk [Methods of teaching fine arts: extracurricular work: textbook]. Uman, Almi, 264. [in Ukrainian].
4. Fitsula M. M. (1997) Pedahohika: navchalnyi posibnyk dlia stud. vyshchikh pedahohichnykh zakladiv osvity [Pedagogy: A textbook for students higher educational institutions of education]. Ternopil, TDPU, 192. [in Ukrainian].
5. Bekh I. D. (2000) Molodshyi shkoliar u vykhovnomu prostori mizhosobystisnoi vzaiemodii [Junior student in the educational space of interpersonal interaction]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 5, 1 – 3. [in Ukrainian].
6. Karpenchuk S. H. (1997) Teoriia i metodyka vykhovannia [Theory and methods of education]. Kyiv : Higher Education, 304. [in Ukrainian].
7. Robul O. M. (2001) Tekhnolohii vykhovnoi diialnosti : navch.-metod. posib. [Technologies of educational activity: training manual]. Poltava, 168. [in Ukrainian].
8. Trukhin I. O. (2004) Osnovy shkilnoho vykhovannia : navch. posib. [Basics of school education: teaching. tool.]. Kyiv : Center for Educational Literature, 368. [in Ukrainian].
9. Shmakov S. A. (1993) Uroky detskoho dosuha [Children's activities]. Moskva : New school, 89. [in Russian].